

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 336.22-043.86:339.9

DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.72-1>**Педько А.Б.**кандидат економічних наук, доцент кафедри
економіки та підприємництва імені Т.Г. Беня
*Український державний університет науки і технологій***Маряниченко Б.В.**аспірант кафедри економіки та
підприємництва імені Т.Г. Беня
*Український державний університет науки і технологій***Pedko Andrii**Ph.D. in Economics, Associate Professor at the
Taras Ben Department of Economics and Entrepreneurship
*Ukrainian State University of Science and Technology***Maryanychenko Bohdan**Postgraduate Student Taras Ben Department of
Economics and Entrepreneurship
Ukrainian State University of Science and Technology

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ

Педько А.Б., Маряниченко Б.В. Дослідження початкового етапу формування сучасної податкової системи. Стаття присвячена аналізу початкового етапу формування сучасної системи оподаткування, який припадає на першу половину ХХ століття. Проаналізовано взаємозв'язок філософських, соціальних, бізнесових поглядів цього періоду із чинниками формування податкової системи. На досвіді Франції проілюстровано економічну ефективність податкової реформи 1956 року, що передбачала, насамперед, заміну податку з обороту податком на додану вартість. Розрахунками динаміки індексу інфляції у Франції у 1955–1975 рр. перевірено і поставлено під сумнів поширену думку про те, що ПДВ (на відміну від податку з обороту) сприяє зниженню цін товарів для кінцевих споживачів. Проаналізовано взаємозв'язок між втратою податкових преференцій французькими компаніями (внаслідок імплементації ПДВ іншими європейськими країнами) і темпами зростання ВВП Франції. Визначено фундаментальний чинник, що вплинув на зміст і характер сучасної системи оподаткування. Дослідження проведено із застосуванням загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: аналізу і синтезу, індукції і дедукції, абстрагування і конкретизації, системного аналізу, порівняння, групування, розрахунку відносних величин, графічного методу.

Ключові слова: великий бізнес, Франція, податкова система, податкова реформа, податок з обороту, ПДВ, дирижизм, фіскальний потенціал.

Pedko Andrii, Maryanychenko Bohdan. Research of the initial stage of formation modern tax system. The article is devoted to analyzing the initial stage of the formation of the modern taxation system, which dates back to the first half of the XX century. The relevance of this topic is caused by the fact that the current tax system has proved inadequate for today's extremely dynamic conditions, which both representatives of academic science and analytical reports of international financial organizations confirm. When studying the reasons for this phenomenon, most researchers note the impact of the globalization process, which has significantly changed the world economy. In the era of globalization, multinational corporations and independent entrepreneurs use a wide range of methods to minimize the tax burden, thereby creating fiscal problems for governments and the population. However, in the shadow of the globalization process, there are still some poorly understood, albeit significant, factors that have reduced the efficiency of the global tax system, which have influenced its formation in the past and continue to do so today. A comprehensive analysis of such factors could significantly contribute to understanding the reasons for the overall decline in the efficiency of the global tax system. To achieve this goal, the article analyses the relationship between philosophical, social, and business views of the first half of the 20th century and the factors shaping

the tax system. The economic efficiency of the 1956 tax reform in France, which primarily provided for replacing the turnover tax with the value-added tax, is illustrated using the experience of France. By calculating the dynamics of the inflation index in France in 1955–1975, the author verifies and questions the widespread belief that VAT (as opposed to turnover tax) contributes to lowering the prices of goods for final consumers. The authors analyze the relationship between the loss of tax preferences by French companies (due to the implementation of VAT by other European countries) and the growth rate of France's GDP. The authors identify the fundamental factor that influenced the content and nature of the 1956 tax reform. The study used general scientific and special methods: analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction and concretization, system analysis, comparison, grouping, calculation of relative values, and graphical method.

Key words: large business, France, tax system, tax reform, turnover tax, VAT, dirigisme, fiscal potential.

Постановка проблеми. Початок утворення сучасної системи оподаткування припав на першу половину ХХ століття. В цей же період на авансцену виходить національний і транснаціональний великий бізнес, який був і нині залишається ключовим бенефіціаром і лобістом процесів формування і реформування податкової системи. Зокрема, саме тоді були запроваджені популярні нині податок на прибуток і податок на додану вартість (ПДВ). Дослідження причин таких трансформацій та спроба дати оцінку їхньої економічної ефективності є конче потрібним для розуміння загальних характеристик і принципів побудови сучасної податкової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливими джерелами для дослідження початкового етапу формування сучасної системи оподаткування є наукові роботи класиків економічної думки, передусім таких як Пігу А., Перру Ф., Тейлор Ф., Вагнер В. У їхніх працях відображаються філософські і економічні погляди минулого, побудовані на принципах економічної нерівності суб'єктів комерційної діяльності. У роботах таких вчених як Танзі В., Мірліс Дж., Чен Р., Думонт'єн Дж. викладено теоретичні основи різноманітних державних економічних політик першої, а почасти і другої половини ХХ століття. Йдеться насамперед про дирижизм і голлізм, які мали суттєвий вплив на побудову системи оподаткування в минулому столітті.

Варто зазначити, що ця проблематика в наукових публікаціях сучасних вітчизняних авторів майже відсутня.

Постановка завдання дослідження. Мета даної статті полягає у розкритті найважливіших характеристик початкового етапу формування сучасної податкової системи на прикладі Французької Республіки.

В якості завдань цієї публікації виступають, серед інших, дослідження об'єктивних і суб'єктивних чинників формування сучасної податкової системи та оцінка економічної ефективності запроваджених в той час механізмів оподаткування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз взаємозв'язків бізнес-процесів із політичними, технічними та філософськими поглядами суспільства упродовж першої половини ХХ століття дозволяє сформулювати наступну наукову гіпотезу щодо ключового принципу побудови податкової системи у даний проміжок часу. На думку авторів, він полягає у пошуку і встановленні балансу між потребами держави та інтересами великого бізнесу.

Саме в цей період було закладено та сформовано основну парадигму економічної моделі світу. В ній мала місце гегемонія великого бізнесу спочатку в межах національних кордонів, а далі – в транскор-

донних масштабах. Перші світові корпорації стали не лише основним джерелом статків своїх засновників, але й, в першу чергу, фундаментом науково-технічного прогресу. Наприклад, компанії Форда Г. і Бенца К. виробляли автомобілі, компанії Моргана Дж. – сталь, корпорація Боїнга В. випускала перші літаки, фірма Сіменса В. – електротехнічні вироби тощо. Багато малих та середніх підприємств у той час завдяки підприємницькому хисту своїх засновників і науково-технічному прогресові швидко перетворилися на транснаціональні корпорації (ТНК).

Також на цей період припало формування базових обрисів сучасної податкової системи. Саме тоді провідні країни світу почали впроваджувати податок на прибуток, податок із продажу, норму про необхідність подання податкової декларації. Єдине, що залишилося від «старого світу», – це акцизні податки з їхньою натурально-вартісною базою оподаткування.

Варто зробити деякі зауваження щодо перелічених видів податків.

Акциз, як щойно було підмічено, є найстарішим видом податку. Головна його риса полягає у індивідуальній базі оподаткування певної групи товарів. Причини виникнення цього податку є об'єктивними, а алгоритм нарахування прозорим. Акцизному оподаткуванню підлягали найліквідніші товари, тобто ті, що користувались великим попитом та мали високу ціну (сіль, тютюн, горілка, спеції, хутро та інші). Обсяг сплати акцизного податку дорівнював кількості одиниць товару, помножених на ставку акцизу за одиницю такого товару.

Враховуючи, що в епоху середньовіччя акциз стягувався під час провозу товару через застави, переправи, міські брами тощо, аж до початку ХVІІ століття акцизи відігравали роль митних платежів з товарів. Вже з ХVІІ століття європейські країни почали використовувати регуляторну функцію акцизу для коригування попиту і пропозиції на певні товари. Беручи до уваги ту обставину, що товарообіг тих часів був незначним, можна вважати, що акцизний механізм разом із специфічними ставками повністю відповідав умовам того часу та мав високий фіскальний потенціал [1].

З початку ХХ століття і по сьогодні, враховуючі інтенсивний розвиток світової економіки та НТП, ситуація радикально змінилась. Через постійно зростаючі обсяги товарообігу стає дедалі складніше контролювати фактичну кількість товару, який підлягає акцизному оподаткуванню. Завдяки ж НТП складові товарів стали багатокомпонентними, через що традиційним візуальним оглядом або зважуванням стає неможливим точно визначити кількісну базу оподатку-

вання. Мова йде, приміром, про тютюновмісні рідини, вуглеводовмісні продукти, алкогольні та кофеїновмісні напої тощо. Такі обставини потребують все більшої кількості спеціалізованих лабораторій, акцизних постів, складних податкових та бухгалтерських звітів. Ускладнення контролю за стягненням акцизів за правилами минулих століть створює додаткові корупційні ризики, та відповідно звужує простір для рівноправного оподаткування. Тому є всі підстави стверджувати, що застосування специфічних ставок при акцизному оподаткуванні є технічно застарілим інструментарієм. Розумною альтернативою може бути поширення адваторного принципу оподаткування.

Податок з прибутку, на перший погляд, видається абсолютно справедливим. Загальновідомо, що теоретичною базою нарахування і стягнення цього податку є теорія оподаткування Адама Сміта. Кожен суб'єкт комерційної діяльності має сплачувати однаковий для всіх відсоток податку. Відповідно ті, хто отримує більший прибуток, сплачують більшу суму податку на прибуток. Але на практиці база оподаткування при нарахуванні податку на прибуток є непрозорою і неочевидною, оскільки власники компаній воліють штучно занижувати прибуток, а, відтак, і податок з нього. Іншими словами, через свою непрозорість він має суб'єктивний характер.

Податок із продажу (обороту) має просту структуру і очевидний фіскальний потенціал, тому що його податкова база є транспарентною (за винятком випадків приховування фактичних обсягів реалізації). Тому його використання є закономірним і об'єктивним явищем.

Цікаво відмітити, що один із найвідоміших підприємців початку ХХ століття К.Ф. фон Сіменс активно виступав саме проти податку з продажу, введеного на території Німеччини у 1918 році, та активно лобював його заміну на розроблений власноруч у 1919–1921 рр. податок з доданої вартості (ПДВ). Один з основних аргументів противників податку з обороту був таким: цей податок збільшує вартість товарів для кінцевих споживачів у логістичному ланцюгу посередників. Однак при запровадженні цього податку у Німеччині його ставка дорівнювала лише 0,5 % від обороту [2; 3]. Можна припустити, що справжня причина критики зі сторони власників великих бізнесів полягала не у розмірі ставки податку, а у загрозовому механізмі його нарахування, який унеможлилював ручне регулювання самим підприємцем суми такого податку. Треба підкреслити, що згаданого підприємця повністю влаштував податок на прибуток як нейтральний. Даний факт красномовно свідчить, що візія розвитку тогочасної податкової системи Сіменсом цілковито відповідає інтересам великого бізнесу, який відіграв провідну роль у цих процесах. Суть цієї візії полягала у створенні таких податкових правил і норм, які б дозволяли їх неоднозначне трактування (як на користь платника, так і на користь держави). Очевидно, що такий підхід нівелює принцип рівноправності при оподаткуванні.

Втім, під впливом цілої низки об'єктивних і суб'єктивних обставин, у подальші десятиліття ця візія суттєво видозмінилася. Після Другої світової війни прийшло усвідомлення того, що в основу побудови податкової системи має бути покладений баланс між потребами держави та інтересами великого бізнесу.

У 1956 році міністр фінансів Франції Моріс Лоре (в минулому керівник податкової служби) скасував податок із продажу і запровадив ПДВ. Варто підкреслити, що Лоре М. був не теоретиком, а висококваліфікованим податківцем. Постає питання, чому професійний податківець і фінансист Лоре М. ініціював і впровадив заміну податку із продажу на ПДВ? І чому цей підхід був запозичений іншими країнами?

Відповідь, на нашу думку, полягає в тому, що Моріс Лоре відіграв роль сполучної ланки між великим бізнесом та державними інституціями. З одного боку він був представником державної виконавчої влади, а, відтак, і носієм фіскальної функції. З іншої сторони, розуміючи великий вплив бізнесу на розвиток країни, він був зацікавлений у створенні преференційних умов для французьких компаній і товарів на міжнародному ринку. Позиція великих суб'єктів оподаткування була також зрозумілою, – лобювати створення такого податкового режиму, який дозволить на власний розсуд (але в розумних межах) коригувати обсяги оподаткування. Водночас це додавало би французьким компаніям конкурентних податкових переваг на міжнародних ринках.

Спочатку новий податок на додану вартість був запроваджений саме на промислових гігантах Франції шляхом укладання із власниками великого бізнесу так званих «Contrats de stabilité» (контрактів стабільності). Підприємці обіцяли показати позитивні результати розвитку національного виробництва і суттєво посилити міжнародну присутність, якщо будуть впроваджені податкові пільги [4]. Об'єктивно кажучи, вони дотрималися власної обіцянки, бо в період дії ексклюзивних податкових преференцій у 1956–1973 рр. ВВП країни демонстрував впевнену динаміку зростання. Проте інші країни-конкуренти Франції не дримали, і в період з 1967 по 1973 рр. також перейшли на стягнення ПДВ, що призвело до анулювання податкових преференцій Франції на світовому ринку. Цей чинник, посилений глобальною енергетичною кризою середини 70-х рр., призвів до зниження темпів зростання ВВП у 1973–1975 рр. (див. рис. 1).

Результати впровадження ПДВ замість податку з обороту були суперечливими. Податкова система Франції суттєво ускладнилася, фіскальна функція податків послабилася, але водночас французькі компанії істотно посилити свої позиції на міжнародних ринках. Зауважимо, що обґрунтування французької податкової реформи 1956 року базувалося на аргументації К. Сіменса. Необхідність переходу від податку з обороту до ПДВ пояснювалось бажанням уникнути кумулятивного ефекту, що виникає при нарахуванні податку з продажів, коли до валового обороту включаються податки, сплачені раніше. Іншою значною вадою податку з обороту, як було сказано вище, вважалося зростання кінцевої ціни товару в ланцюжку поставок, і, як наслідок, пришвидшення інфляції.

При введенні ПДВ у Франції передбачалося, що зниження податкового навантаження на кожен ланку в ланцюжку угод дозволить знизити ціну для кінцевого споживача. Але фактично після впровадження ПДВ у 1956 р. рівень інфляції збільшився майже на 10 %, і протягом дії ексклюзивного використання ПДВ вже більше ніколи не повернувся до рівня 1955 р., коли в країні ще застосовувався податок з обороту. Від закінчення дії податкових переваг країни у 1973–1975 р. темпи інфляції почали суттєво збільшуватися (рис. 2).

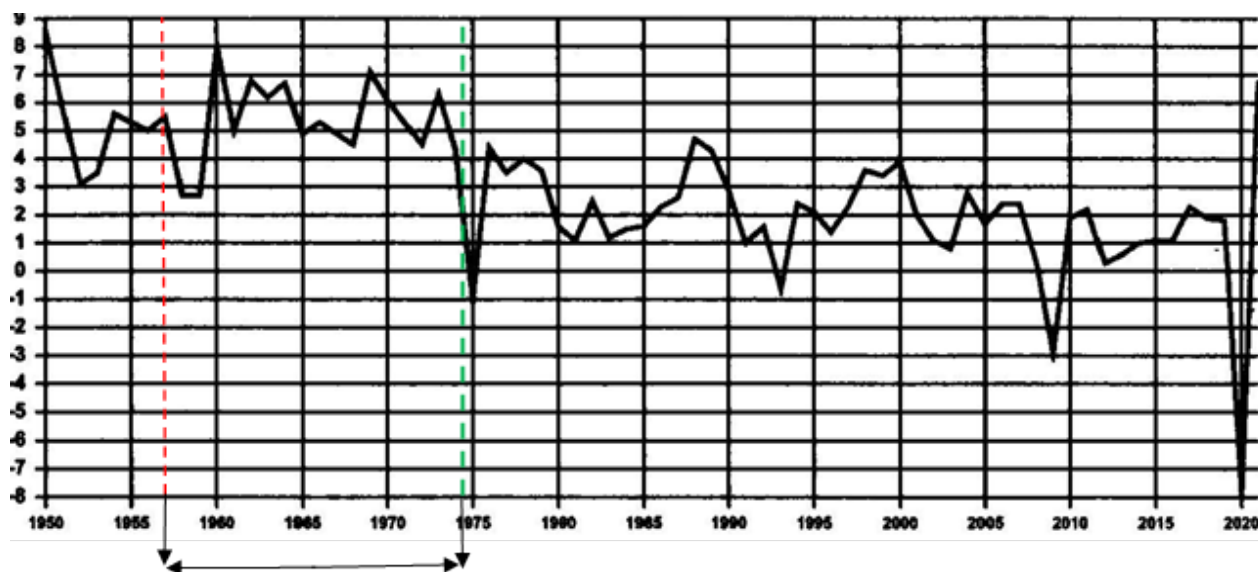

Рис. 1. Річні темпи зростання реального ВВП Франції в період ексклюзивного використання ПДВ

Джерело: розроблено на основі [5]

Зниження фіскального потенціалу податкової системи Франції також підтверджується переходом з профіциту до дефіциту державного бюджету після запровадження ПДВ (рис. 3).

Після закінчення терміну дії ексклюзивного використання ПДВ (починаючи з 1974 р.) Франція вже ніколи не мала профіцитного бюджету.

Показник фіскального потенціалу податкової системи розраховано як відношення суми сплачених податків, пов'язаних із товарообігом (податок на прибуток, податок з продажу (до 1956 р.), після ПДВ) до обсягу ВВП країни. Особливо треба зазначити, що вплив податку на прибуток на зміну обсягів оподаткування незначний. Основний вплив чинять податок з продажів (до 1956 р.), а потім ПДВ.

На підставі одержаних даних можна дійти висновку, що попри зростання загального товарообігу та ВВП, через зменшення фіскального потенціалу наявні податкові надходження все меншою мірою забезпечують потреби бюджету країни (рис. 4).

Отримані нами дані свідчать, що від початку 1950-х рр. податок із продажів разом з корпоративним податком (податком на прибуток) показував стабільний обсяг податкових надходжень в діапазоні 11,9-12,5% від рівня ВВП. З 1954 р., коли почалися перші випробування ПДВ, обсяги податкових надходжень трохи знизилися. Після остаточного переходу на ПДВ у 1956 році рівень оподаткування зрівнявся з дореформеними показниками, але тільки до 1969 рр. Після цього, із початком переходу інших країн до ПДВ, фіскальний

Рис. 2. Динаміка рівня інфляції у Франції в період ексклюзивного використання ПДВ

Джерело: розроблено на основі [6]

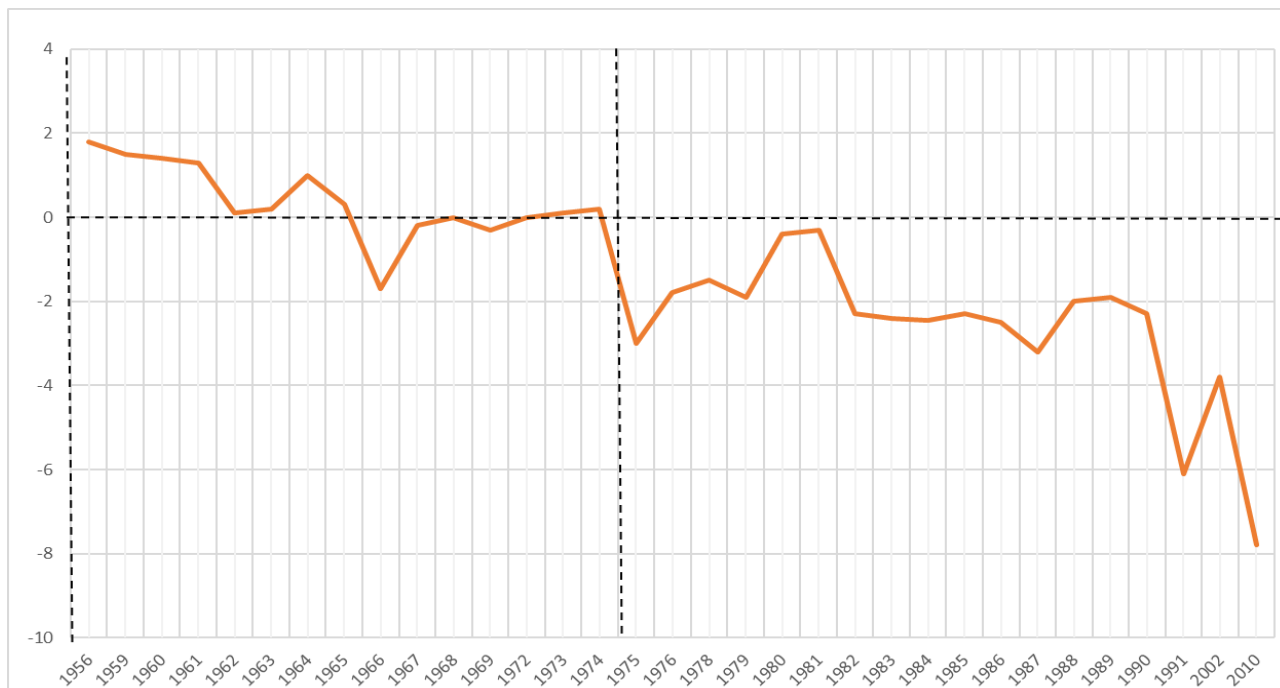

Рис. 3. Динаміка зростання дефіциту бюджету Франції відносно ВВП

Джерело: розроблено на основі [7]

потенціал набув стабільно негативного тренду і вже ніколи не повертався на дореформений рівень.

Тут слід сфокусувати увагу на одному принциповому моменті. Справедливо зазначити, що на динаміку макроекономічних показників впливають чимало економічних, політичних, демографічних, соціальних та інших факторів. Завдання виокремити податкові чинники в якості вирішальних та елімінувати вплив усіх інших чинників в рамках даної публікації не стави-

лося. Тому варто хоча б в загальних рисах згадати деякі з них. В якості акселератора економічного зростання у 1950-х рр. французькі економісти відзначають великий обсяг іноземних, здебільшого американських інвестицій. В післявоєнний період французька промисловість за прикладом США і Японії стала активно запроваджувати передові виробничі практики, насамперед ідеї тейлоризму. А, скажімо у 1970-х рр. серед причин економічного спаду в усіх розвинених країнах Заходу

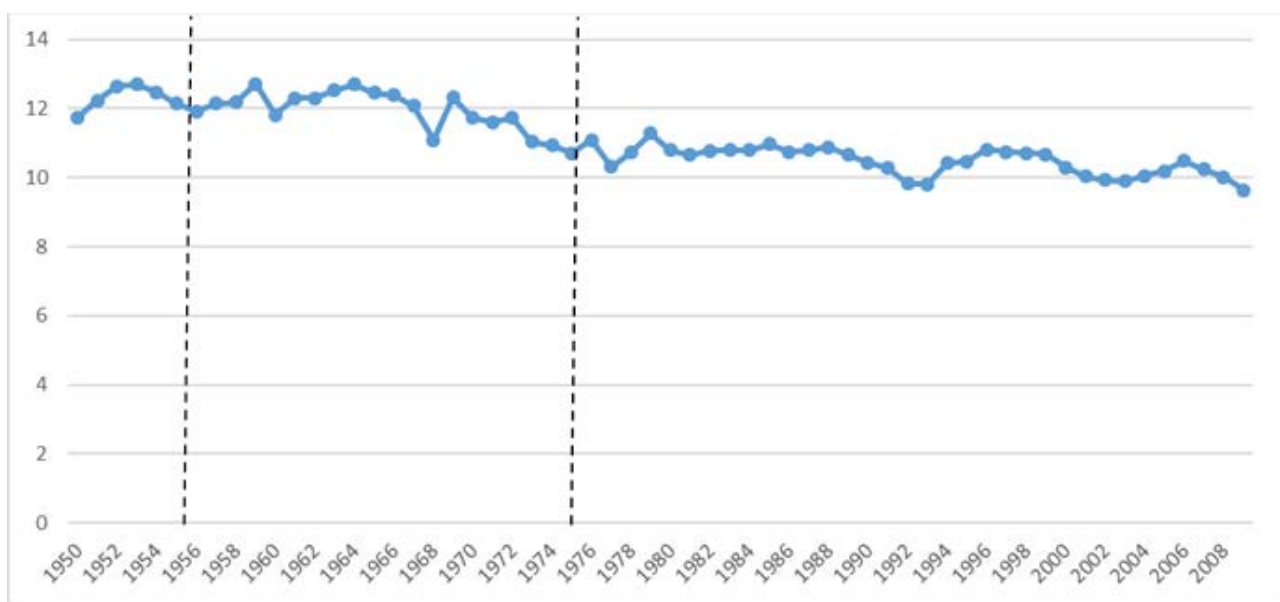

Рис. 4. Темпи зниження фіскального потенціалу податкової системи Франції

Джерело: розроблено на основі [8]

фахівці зазначають крах Бреттон-Вудської системи і глобальну енергетичну кризу 1974–1975 рр.

В цьому ж контексті можна згадати і певні економічні і соціально-політичні особливості розвитку французького суспільства того часу.

Як відомо, у 1948 році Франція приєдналася до «плану Маршалла», що дозволило їй одержати 12 млрд доларів зовнішніх позик і кредитів (у період із 1946 по 1958 рр.) і здійснити швидке економічне відновлення у повоєнний період. У квітні 1951 року шість промислово розвинених європейських країн (Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Голландія, Люксембург) уклали угоду про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі, яке в процесі своєї еволюції трансформувалося в Європейський союз. Утворення цього об'єднання зміцнило міжнародні позиції Франції, сприяло налагодженню торгового, економічного, культурного співробітництва. Важливо підкреслити, що весь повоєнний період часу, перебуваючи в різноманітних економічних, політичних чи безпекових альянсах, Франція проводить незалежну політику, спираючись у своїх діях виключно на власні національні інтереси.

Тому активізація великого французького бізнесу і Франції як держави на світовій економічній і політичній арені у 50–60-х рр. минулого століття цілковито відповідала стратегії Шарля Де Голля, відомого своїм протекціонізмом, а також принципам дирижизму, що були сформульовані французьким економістом Перру Ф. [9; 10]. На відміну від класиків і неокласиків, які в основу своїх теорій поклали рівність конкуруючих комерційних суб'єктів і загальну економічну рівновагу, Перру виходив з того, що основними принципами економічного життя є нерівність і нерівновага. Проф. Беренд І. у своїй праці «Економічна історія Європи ХХ століття (від невтручання до глобалізації)» детально зупинився на негативних наслідках дирижизму, який призвів до суттєвих економічних диспропорцій в Європі [11].

Повоєнна Франція стояла перед масштабною задачею стимулювання економічного відновлення методами податкової політики. Очевидно, що сприяло розвитку економіки можна було шляхом тимчасового зниження ставок податку з обороту, що здається більш раціональним рішенням з позицій держави. Проте з позицій великого бізнесу заміна податку з обороту податком на додану вартість дозволяло власникам бізнесу контролювати суми податкових платежів. Тобто податки з категорії «неконтрольованого, але вимушеного зла» переводилися в категорію «керованого бізнес-процесу». Враховуючи жорстку конкуренцію у сфері оподаткування як між державами (в частині створення сприятливих податкових режимів для розвитку бізнесу), так і між ТНК (в частині перенесення податкової бази в країні зі сприятливими податковими режимами), більшість європейських країн швидко перейняли досвід Франції, відреагувавши на «податковий демпінг» з її боку. ПДВ в цих державах став органічним доповненням податку на прибуток. Зрозуміло, що лобювали такі податкові перетворення якраз представники великого бізнесу.

Таким чином, можна зазначити, що Франція першою знайшла баланс між інтересами національних бізнес-еліт в особистому збагаченні та потребами держави в забезпеченні належного рівня податкових

надходжень. В подальшому цей баланс почали вибудовувати й інші країни світу, після чого в теорію оподаткування була привнесена наступна аксіома: «ПДВ є вдосконаленим податком з обороту» (що, до речі, не виглядає аксіоматичним).

Звісно, в сучасному світі є країни, які не перейшли на ПДВ та навіть частково залишили податок із продажу для роздрібною торгівлі. Наприклад, в США економіка стабільно розвивається без ПДВ. Цей факт вказує на те, що незважаючи на потужне лобі великого бізнесу, уряд США залишився частково неупередженим і незалежним в питаннях податкової системи як одного зі стовпів економічної безпеки.

У зв'язку із цим цікаво поглянути на філософію побудови податкової системи іншого економічного гіганта – КНР. Сучасна податкова система Китаю зародилася наприкінці 1970-х – початку 1980-х років. У той час комуністичний керівник Ден Сяопін зважився на низку глобальних реформ і розпочав політику відкритості до зовнішнього світу. Спершу її головним завданням було залучення в китайську економіку іноземного капіталу у вигляді інвестицій. У 1990-ті роки в економіці КНР з'явилися перші позитивні зрушення, які забезпечили їй подальший стрімкий розвиток [14]. Саме заради залучення іноземного капіталу Китай трансформував свою податкову систему до системи, яка вже працювала в європейських капіталістичних країнах. Іншими словами, трансформація китайської податкової системи за зразком європейської спиралася на цілком прагматичний філософський підхід. Якщо певний економічний механізм успішно працює в іноземній країні, не треба гаяти час на створення іншого, а краще скопіювати наявний. Цей підхід був реалізований не лише в копіюванні податкової системи, але й у залученні передових індустріальних технологій США, Японії, Південної Кореї, країн західної Європи. Це дало змогу китайській економіці дуже стрімко зрости до чи не найбільшої в світі, але за активної державної промислової політики, з одного боку, і жорсткого тоталітарного контролю за платниками податків, з іншого.

Висновки. Дослідження початкового етапу формування сучасної податкової системи у першій половині ХХ століття на прикладі Франції дозволяє зробити беззастережний висновок про те, що основною рушійною силою цього процесу були економічні інтереси власників великих компаній. В реформі 1956 року було знайдено певний баланс між інтересами національних бізнес-еліт та потребами держави в забезпеченні належного рівня податкових надходжень. Результати впровадження ПДВ замість податку з обороту були вельми суперечливими. Податкова система Франції суттєво ускладнилася, фіскальна функція податків послабилася, але водночас французькі компанії істотно розширили свою присутність на світовій економічній арені. Фактично завдяки цій реформі великі національні і транснаціональні французькі компанії і бізнес-групи отримали індивідуальні податкові преференції, що сприяло суттєвому масштабуванню їхніх бізнесів на глобальних ринках.

Принциповим висновком проведеного дослідження є те, що запровадження ПДВ замість податку з обороту в своїй основі носили суб'єктивні причини, які не мали нічого спільного із побудовою більш досконалої системи оподаткування. Тому в ході аналізу рівня фіскальної ефек-

тивності нинішньої податкової системи слід обов'язково враховувати чинник суб'єктивізму (заангажованості інтересами великого бізнесу), що ліг в основу формування системи оподаткування у 50-ті рр. ХХ століття.

В рамках наших подальших досліджень буде дана розгорнута характеристика другого етапу формування сучасної податкової системи, що розпочався у 70-80-хх рр. минулого століття.

Список використаних джерел:

1. Буканов Г.М., Купін А.П. Проблема історії розвитку акцизного податку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2017. Випуск 1. Том 2. С. 12–15
2. Maria Cox S., Charles McLure E. History of taxation. URL: <https://www.britannica.com/topic/taxation/Economic-goals>
3. Hacke C. Tithing – a journey through tax history. URL: <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/izpb/steuern-und-finanzen-288/147073/der-zehnte-ein-streifzug-durch-die-steuergeschichte/>
4. Історія податкової системи Франції. URL: https://ru.frwiki.wiki/wiki/Histoire_de_l%27imp%C3%B4t_en_France#Les_principaux_imp%C3%B4ts_du_XXe_si%C3%A8cle:_histoire_et_administration (дата звернення: 10.05.2023).
5. Taux de croissance annuel du PIB en volume en France. URL: https://www.ses.ac-versailles.fr/prgs_2019/tableaux_bord/croissance/tb_croissance.html (дата звернення: 12.06.2023).
6. France Annual and Monthly Inflation Tables. URL: <https://www.statbureau.org/ru/france/inflation-tables> (дата звернення: 25.06.2023).
7. French budget deficit. URL: <https://tradingeconomics.com/france/government-budget> (дата звернення: 29.06.2023).
8. OECD. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE1 (дата звернення: 05.07.2023).
9. Jacques Dumontier Le dirigisme. URL: https://www.lemonde.fr/archives/article/1952/04/26/le-dirigisme_2011460_1819218.html
10. Rebecca Chen Dirigisme. URL: <https://www.britannica.com/topic/dirigisme>
11. Berend Tibor I. An economic history of twentieth-century Europe: economic regimes from laissez-faire to globalization. University of California, Los-Angeles : Cambridge University press, 2016. P. 368
12. Васильчук В.В. Історія розвитку податку на додану вартість в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7556> DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.12.160> (дата звернення: 10.07.2023).
13. Остапенко Ю.П. Історія виникнення та розвитку податку на додану вартість. 2021. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/37146>
14. Карлін М.І., Ліповська-Маковецька Н.І. Податкові системи країн Азії : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. С. 245.

References:

1. Bukanov H.M., Kupin A.P. (2017) Problema istorii rozvytku aktsyznoho podatku [The problem of the history of excise tax development]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Yurydychni nauky*, vol. 1, tom 2, pp. 12–15.
2. Maria Cox S., Charles McLure E. History of taxation. Available at: <https://www.britannica.com/topic/taxation/Economic-goals>
3. Hacke C. Tithing – a journey through tax history. Available at: <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/izpb/steuern-und-finanzen-288/147073/der-zehnte-ein-streifzug-durch-die-steuergeschichte/>
4. Istoriia podatkovoi systemy Frantsii. [History of the tax system of France]. Available at: https://ru.frwiki.wiki/wiki/Histoire_de_l%27imp%C3%B4t_en_France#Les_principaux_imp%C3%B4ts_du_XXe_si%C3%A8cle:_histoire_et_administration (accessed May 10, 2023).
5. Taux de croissance annuel du PIB en volume en France. Available at: https://www.ses.ac-versailles.fr/prgs_2019/tableaux_bord/croissance/tb_croissance.html (accessed June 12, 2023).
6. France Annual and Monthly Inflation Tables. Available at: <https://www.statbureau.org/ru/france/inflation-tables> (accessed June 25, 2023).
7. French budget deficit. Available at: <https://tradingeconomics.com/france/government-budget> (accessed June 29, 2023).
8. OECD. Available at: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE1 (accessed July 5, 2023).
9. Jacques Dumontier Le dirigisme. Available at: https://www.lemonde.fr/archives/article/1952/04/26/le-dirigisme_2011460_1819218.html
10. Rebecca Chen Dirigisme. Available at: <https://www.britannica.com/topic/dirigisme>
11. Berend Tibor I. (2016) An economic history of twentieth-century Europe: economic regimes from laissez-faire to globalization. University of California. Los Angeles: Cambridge University press, p. 368.
12. Vasylychuk V.V. (2019) Istoriia rozvytku podatku na dodanu vartist v Ukraini [History of value added tax development in Ukraine. Efficient economy]. *Efektivna ekonomika*, no. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7556> DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.12.160> (accessed July 10, 2023).
13. Ostapenko Yu.P. (2021) Istoriia vynyknennia ta rozvytku podatku na dodanu vartist [The history of the emergence and development of value added tax]. Available at: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/37146>
14. Karlin M.I., Lipovska-Makovetska N.I. (2016) Podatkovi systemy krain Azii [Tax systems of Asian countries: study guide]: navch. posib. Lutsk: Vezha-Druk, p. 245.